

הסכם השלום בין ישראל למצרים מהווה ללא ספק נקודת מפנה בתפיסה האסטרטגית הישראלית. תפיסה זו נשענה בעבר וככל הנראה תמשוך להישען גם בעתיד, על קיום עצמה צבאית כוללת ועל שמירת פער איכותי קבוע לטובת ישראל.

העצמה הצבאית אפשרה לישראל אורך נשימה אסטרטגי לניהול מלחמות, ואף יצרה את האופציה להמרת שטחים תמורת רווח זמן והסדרים מדיניים, כפי שבאו לידי ביטוי בחוזה השלום עם מצרים. חוזה זה, אפשר פיצול של העצמה והכוח הערבי, ובכך תרם לשינוי בממדי האיום על ישראל.

בהחזרת סיני הגיעה ישראל למיצוי כמעט מלא של האפשרויות להמיר שטח ברווח זמן לצורך השגת הסכמים מדיניים, תוך שמירת יכולת ההרתעה באמצעות עצמה צבאית.

על רקע חוסר היציבות, שלו צפוי המזה"ת בעשור הקרוב, ולאור הסיכונים הנובעים מההסלמה הבלתי מבוקרת לאורך גבולות ישראל, נדרשת בחינה מחודשת של תבניות החשיבה האסטרטגית הישראלית.

בעיית היסוד, שעמה תצטרך להתמודד כל אסטרטגיה ישראלית שתיבחר, תהיה כיצד להגדיל את מרווחי הזמן באורח שיאפשר לישראל לשמור על ביטחונה ולהמשיך בתהליכי בניין והתפתחות.

בראייה ארוכת טווח תחייב אסטרטגיה כזאת שילוב מאוזן של עצמה צבאית הולמת עם תעוזה וזימה מדיניות שעשויות לתת לישראל את רווח הזמן כפיצוי על העדר שטח.

הביטחון של ישראל כפונקציה של ממד העומק האסטרטגי (או העדרו); הזמן; ומעורבות המעצמות בסכסוך. כך, לדוגמה, מסבירים במידה רבה ממד העומק האסטרטגי-הגנתי שהיה לישראל לאחר מלחמת ששת הימים, מרחב הזמן, שהוא סיפק ואילו ציפים מדיניים — את התגבשותה של תפיסה אסטרטגית הגנתית המבוססת על הימנעות ממכה מקדימה וממתקפת מנע. גישה זו מצאה את ביטויה באופן ניהול מלחמת ההתשה ובשיקולי הדרג המדיני בפתחת מלחמת יום הכיפורים.

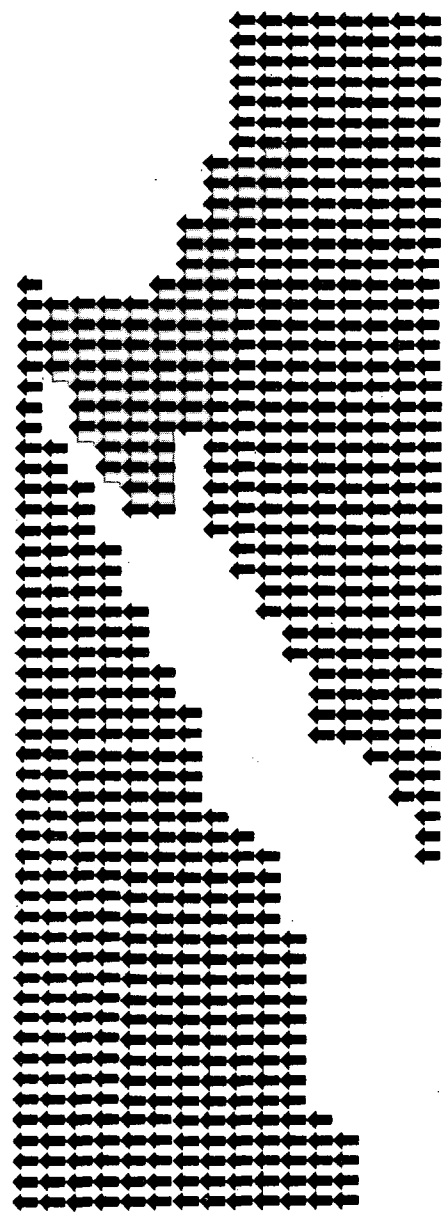
החיסרון הנובע משימוש במושגים כמו "אסטרטגיה הגנתית", "מלחמת מנע" או "מתקפת מקדימה" הנו בכך שאלה מתארים את השיטה הצבאית שנקטה ישראל כדי ליישם את תפיסת הביטחון שלה אך אינם מבהירים את מהות האסטרטגיה.

תפיסת הביטחון שהתגבשה מאז הכרזת המדינה התבססה למעשה על "אסטרטגיה של הישרדות". לנוכח יחסי כוחות בלתי מקובלים, תנאים גיאוגרפיים אסטרטגיים ייחודיים וקיום בצל איום של השמדה פיזית אימצה ישראל אסטרטגיה יחסית עם שולי ביטחון צרים ביותר, שבאה למעשה כתגובה לאסטרטגיה של מדינות רכב.

האסטרטגיה הערבית בסכסוך על זרמיה והיבטיה השונים מבוססת על תפיסת המלחמה כאמצעי או כשלב במאבק ההיסטורי הממושך שמטרתו לחסל את ישראל כישות לאומית

מהות האסטרטגיה של ישראל האסטרטגיה במובן הצר של המלה מעוגנת בתורת הביטחון של המדינה שהיא על פי אחת ההגדרות: "התפיסה הכללית המתרגמת את מדיניות הביטחון למונחים של מעשה ושל עובדות צבאיות... היא מנתחת את היחס והיכולת של כוחות הצבא העצמי לעומת כוחות האויב וגורמים קבועים ומשתנים פוליטיים, היסטוריים, גיאוגרפיים, דמוגרפיים, טכניים ופסיכולוגיים ועל-פייהם קובעת את השיטות ליישום מדיניות הביטחון, ארגון ואימונים, תכנון מבצעי וטקטיקת מחקר, ייצור ורכש של ציוד והחלק מן ההכנסה הלאומית ומכוח העבודה המוקדשים להגנה". (ישראל בר, 1966). מכאן עולה כי האסטרטגיה עוסקת למעשה בשילוב של האמצעים, השיטות והמשאבים בתכנון ארוך טווח למימוש היעדים הלאומיים ובתוך כך גם בקביעת מטרות המלחמה והגדרתן לצורך השגת יעדים אלה. בתיאור ובניתוח של התפתחות התפיסה האסטרטגית של ישראל ממלחמת השחרור ועד היום, מקובל השימוש במונחים כמו "אסטרטגיה הגנתית-התקפית", "אסטרטגיה התקפית-הגנתית", "מלחמת מנע" ו"מתקפת מקדימה". מושגים אלה מהווים למעשה אבני-דרך המצביעים על השינויים שחלו בתפיסת

* בעל תואר דוקטור לפילוסופיה מהמחלקה למדע המדינה באוניברסיטת סירקיוז, ניו יורק ארה"ב. תחום התמחותו — תכנון וניתוח אסטרטגי ארוך טווח.

ריס"נ רענן גיסין*

האסטרטגיה ההגנתית של ישראל המשכיות או שינוי?

עצמאית במרחב המוסלמי-ערבי של המזה"ת. באסטרטגיה של ישראל — "מטרות המ-לחמה" שלה — נועדו בראש ובראשונה לסכל את האסטרטגיה הערבית. כך קרה במבצע קדש ובמלחמת ששת הימים: לא היו מטרות מלחמה. מהלכי המלחמה גובשו בערב המלחמה וביחס לנתוני הפתיחה של העימות עצמו.

אם נשווה את האסטרטגיה של ישראל לזו של אומות אחרות נתקשה מאוד למצוא לה מקבילות היסטוריות. מדינות אחרות שנקטו מתקפה מקדימה עשו זאת כחלק מאסטרטגיה ארוכת טווח (גרמניה ב"מבצע ברברוסה" או יפן בהתקפה על פרל הרבור). ישראל לעומת זאת נקטה מלחמת מנע במבצע קדש ומתקפה מקדימה במלחמת ששת הימים מכורח הנסיבות ולא במסגרת תכנית אסטרטגית כוללת וארוכת טווח. הוא הדין לגבי מדינות שנקטו אסטרטגיה הגנתית (כגון מדינות ברית נאט"ו ושוודיה). אלה גיבשו תפיסה זו על בסיס מקדמי ביטחון רחבים שלא עמדו לרשות ישראל: האפשרות לחסות בצל מטרייה גרעינית אמריקנית וברית הגנה קולקטיבית (למדינות ברית נאט"ו) ומשאבים כלכליים עצמאיים ומדיניות נטרלית (לשוודיה). כל אלה לא עמדו לרשות ישראל.

לגורמים האובייקטיביים, שהכתיבו את תפיסת הביטחון של ישראל ניתוספו גם גורמים סובייקטיביים: הדימוי העצמי של "אומה במצור" ותחושת הבודדות המדינית שהתלוותה לכל עימות צבאי עם מדינות ערב תרמו לעיצוב התפיסה המקובלת היום של אסטרטגיה הגנתית קשיחה. ביסודה של תפיסה זו עומדת ההנחה שישראל אינה יכולה לוותר על שטח בזמן מלחמה תמורת רווח זמן לצרכי היערכות ותמרון צבאי. ומכאן שחובה עליה להעביר את המלחמה לשטח האויב במהירות ולנהלה שם. ויתור על שטח אפשרי רק תמורת משא ומתן ישיר והסכם שלום עם הערבים.

ניתן לומר כי את "אסטרטגיית ההישרדות" ביחס למדי המרחב והזמן אפיינו העקרונות הבאים:

א. קיום יכולת התקפית להעברת הלחימה במהירות אל שטחי האויב הן במגמה ליצור עומק אסטרטגי לצרכי תמרון והכרעה, והן במגמה לתפוס שטח בעל חשיבות אסטרטגית כקלף מיקוח למו"מ מדיני שלאחר המלחמה. ב. התבססות על תכנון וחשיבה אסטרטגיים שמרניים וקצרי טווח: כתוצאה מהצורך להתמודד עם מכלול של אימים מדיניים ולתת מענה לבעיות של הישרדות וביטחון פיזי בתנאי לחץ, כל זאת גם על חשבון שיקולים ארוכי טווח.

ג. אסטרטגיה צבאית פרגמטית "ובלת" מאוזנת" שהביאה להשקעת מרבית המשאבים החומריים והמאמצים המחשבתיים בגיבוש

ההיבטים הצבאיים תוך מתן חשיבות משנית לראייה אסטרטגית מדינית וכלכלית. בהעדר משאבים כלכליים ומקדמי ביטחון אחרים, נתגבשו תבניות חשיבה שהעמידו את העצמה הצבאית כנכס היחיד שעומד לרשות האומה בסכסוך. כתוצאה מכך, התכנון המדיני והתכנון הכלכלי לא שולבו באופן מאוזן בתכנון הביטחוני ונכנו למעשה סביב האסטרטגיה הצבאית. חוסר איוון זה תרם גם הוא בין השאר, לגיבוש תפיסה הגורסת מידה רבה של ספקנות באפשרות שמהלכים מדיניים והסדרים מדיניים עשויים להוות תחליף אמין לשליטה בפועל ב"נכסים" ובשטחים בעלי חשיבות אסטרטגית צבאית.

ד. מדיניות הרתעה כוללת המבוססת על יצירת שינוי בסיסי בערכים ובתפיסות העולם של הערבים באמצעות עצמה צבאית, שתביא אותם בסופו של דבר להכרה כי לא יוכלו להשיג שום הישג טריטוריאלי או אסטרטגי בעימותים צבאיים עם ישראל.

ה-סימטריה במרכיבי העצמה הלאומית — השלכות על האסטרטגיה ההגנתית

בראייה אסטרטגית כוללת תאפיין את הסכסוך הערבי-ישראלי גם לאחר מימוש חוזה השלום עם מצרים, א-סימטריה בולטת במרכיבי העצמה הלאומית של שני הצדדים. מרכיבים אלה כוללים נתונים פיזיים של שטח והיקף האוכלוסייה, משאבים כלכליים, עצמה פו-ליטית וצבאית, ערכים, תפיסות עולם כמו גם הנכונות והיכולת לבטא את הפוטנציאל הזה בזמן ומרחב נתונים לצורך השגת המטרות הלאומיות. א-סימטריה זו קובעת למעשה את ממדיו של הקונפליקט ותורמת במידה רבה למגמות בהתפתחו.

משמעותו של חוזה השלום עם מצרים, לטווח הקצר לפחות, הנה פיצול העצמה הערבית המאיימת ישירות על ישראל. יחד עם זאת, הגברת קצב ההתעצמות הצבאית של מדינות החזית המזרחית (סוריה, ירדן, עיראק) ומדינות הפריפריה (לוב, סעודיה); אי הוודאות לגבי כוונותיה ומהלכיה של מצרים בעתיד; והמשמעות האסטרטגית-צבאית של פינוי סיני הן ביחס למצרים והן ביחס לחזית המזרחית — מחריפים בטווח הארוך את הא-סימטריה במספר תחומים לטובתן של מדינות העימות.

יתרונות למדינות ערב

נתונים גיאוגרפיים, גודל השטח ועומק אסט-רטגי מקנים למדינות העימות יתרון אסטרטגי בכורשר הספיגה וביכולת לנהל מלחמות קונבנציונליות, כאשר אבדן שטח אינו כרוך בסכנת השמדה. גודל השטח מאפשר פיזור וביזור של מפעלי תעשייה, תשתית חיונית

(חשמל, מים), מתקנים צבאיים ואוכלוסייה המקטינים את פגיעותם. הרצף היבשתי, שיש למדינות ערב, מקטין את תלותן בקווי תחבורה חוץ אזוריים.

לישראל לעומת זאת ממדים צרים, ומשום כך ריכוזיות גבוהה של תשתית ומרכזי אוכלוסייה. תנאים אלה אינם מאפשרים לוותר על שטח לצורך רווח זמן בעת מלחמה. ישראל, שלא כמדינות ערב תלויה כמעט בלעדית בקווי תחבורה אוויריים וימיים ארוכים ופגיעים.

היקף האוכלוסייה/ריבוי טבעי: למדינות העימות יתרון מוחלט הן בהיקף האוכלוסייה, שיגיע בסוף העשור לכ-100 מיליון נפש, והן בריבוי טבעי, שימשיך לגדול ביחס של כמעט פי שנים לעומת ישראל. עובדה זו בנוסף לשיפור מתמיד בהשכלה ובחינוך יאפשרו לרכז משאבי כוח-אדם לתחומים סלקטיביים, להגדיל את היקף הצבאות ולשפר את איכות כוח-האדם במגזר האזרחי והביטחוני.

משאבים כלכליים ועצמה כלכלית-פינאנסית: שליטה במקורות הנפט והאנרגיה המרוכזים במזה"ת ויתרות הון בהיקף עצום מרווחי הנפט, מעניקות למדינות ערב עצמה כלכלית הפותחת בפניהן מקורות לרכש ולהצטיידות הן במערב והן במזרח ומאפשרת לרכוש מערכות נשק חדישות ומשוכללות ביותר כמעט ללא הגבלות. היקף המשאבים, שיעמדו לרשות מדינות ערב בעשור הקרוב, ורמתם יאפשרו להן אורך נשימה כלכלי ואסטרטגי ניכר לניהול מלחמה. במצב זה, מחייב מרוץ החימוש, שעל ישראל לנהל כדי לשמור על פער איכותי ומאזן כוחות סביר, התמודדות עם אילוצים כלכליים ופינאנסיים שכלל הנראה יילכו ויחריפו. כיום מהווה הנטל הביטחוני כ-25%-30 מהתל"ג, כאשר ישראל תלויה כמעט בלעדית בארה"ב לסיוע כלכלי וביטחוני. בתנאים הקיימים, לא נראה שניתן יהיה להקטין תלות זו בשנים הקרובות. משקל פוליטי, מרחב תמרון והשפעה מדינית: תלות גוברת של מדינות המערב במקורות הנפט במזה"ת (מדינות אירופה בשיעור של 60% מתצרוכתן. ארה"ב, בשיעור של 15%-25); ההשפעות המצטברות של מחזור הון הפטרודולרים על הכלכלה של מדינות המערב וארה"ב, והחרפת המאבק הבינעצמתי להשגת מאוזנים אסטרטגיים בקרב המדינות מפיקות הנפט באזור המפרץ הפרסי — כל אלה מקנים למדינות ערב השונות משקל פוליטי ומרחב פעולה מדיני ניכר במערכת הבינלאומית וביחסיהן עם ארה"ב ובר"מ.

ראוי לזכור שיכולת זו מושפעת, במיוחד בתחום הסכסוך הערבי-ישראלי, אך כמעט ממגמות הפיצול וממוקדי קונפליקט בין מדינות בתוך המערכת הבינערבית (עיראק-איראן, סוריה-עיראק, ערב הסעודית-ר"ת

ערב תשאפנה לכפות על ישראל. עם זאת גורם זה גם מכתוב לישראל בניית יכולת צבאית לניהול מלחמות קצרות.

לקח אחר, שוודאי לא נעלם מעיני מדינות ערב, הוא שרגישות זו מגבילה את יכולתה של ההנהגה בישראל לתרגם ניצחונות בשדה הקרב לכוח מיקוח פוליטי עם סיום המלחמה, כפי שהוכח במו"מ על הסכמי הפרדה בחזית הסורית לאחר מלחמת יוה"כ. בנוסף לכך, הרגישות לביטחונה של האוכלוסייה האזרחית היא בעלת ערכיות כזו, שלעיתים היא מכתובה את המדיניות ואת המהלכים בלחימה בטרור ובארגוני החבלה הפלשתיאיים, גם בניגוד לשיקולים מדיניים וצבאיים אחרים.

עצמה צבאית כמותית

העצמה הצבאית של מדינות העימות הישר והעקיף נשענת על צבאות סדירים עם השלמות מילואים מועטות בלבד. למדינות העימות יתרון כמותי מוחלט בכל מרכיבי העצמה הצבאית (ראה טבלה). לעומתם סובלת ישראל מאילוצים חריפים בתחום התקציב וכוח האדם, המגבילים את קצב ההתעצמות הצבאית ואת היקפה. התלות הכמעט בלעדית בארה"ב לסיוע ביטחוני מהווה גם היא מגבלה שיש לה מחיר פוליטי וכלכלי כאחת.

היתרונות היחסיים של ישראל

לישראל יתרונות על פני מדינות ערב במספר תחומים. אלה הם יתרונות איכותיים יחסיים. העצמה הצבאית הכוללת. לישראל יתרון יחסי בעצמה הצבאית הכוללת לפחות בטווח הנראה לעין. גורם זה מרתיע את מדינות ערב מלממש את יתרונותיהן הפוטנציאליים בתחומי משאבים כלכליים, כוח אדם ועצמה צבאית כמותית.

איכות כוח האדם. יתרון יחסי באיכות כוח האדם המדעי והטכנולוגי וברמת ההשכלה של פוטנציאל הגיוס.

איכות ייצור עצמי תעשייתי. יתרון יחסי בקיומה של תשתית תעשייתית וטכנולוגית מפותחת בעלת פוטנציאל ייצור ניכר, הן לסקטור האזרחי והן לסקטור הצבאי-ביטחוני. לישראל גם יכולת וכישורים לקליטת טכנולוגיות מתקדמות ולשימוש בהן.

איכות כוח האדם הצבאי, ארגון ופיקוד. לישראל יתרון יחסי באיכות כוח האדם המגויס, במבנה הארגוני של הצבא, בדוקטרינות לחימה גמישות ובמימונות דרגי הפיקוד במיוחד ברמות הנמוכות. הממד האיכותי של כוח האדם מאפשר גם קליטה מהירה של אמצעי לחימה ויישום דוקטרינות וטקטיקות חדשניות.

קווי תחבורה פנימיים קצרים. ממדיה הצרים של ישראל מאפשרים להעתיק כוחות במהירות יחסית מחזית לחזית ולנצל באורח אופטימלי

האסימטריה ביחסי הכוחות הכמותיים: ישראל - מדינות ערב			
יחס	ישראל	מדינות ערב (כולל מצרים)	סר"ב/אמל"ח
1:3	כ"11	כ"30	1. דיביזיות
1:3	כ"4,000	כ"11,000	2. טנקים
			3. ארטילריה (כולל מרגמות 120 מ"מ)
1:7	כ"1,000	כ"7,500	4. משגרי טילים נ"ט
1:10	כ"500	כ"5,000	5. מטוסי קרב
1:3	כ"600	כ"1,800	6. מטוסי תקיפה
1:4	כ"50	כ"200	7. ספינות טילים
1:6	כ"24	כ"150	8. צוללות
1:8	כ"3	כ"24	9. משחתות/פריגטות
—	—	כ"20	10. משגרי טילים ק"ק
1:10	כ"15	כ"150	11. סוללות טילים ק"א
1:13	כ"30	כ"400	

* The Military Balance 1980/1981 ISSI

מאפיינים אלה מקנים למדינות ערב יתרון על ישראל. אלה מאפשרים להן מהלכים ויזומה, שקשה לחזותם מראש בתחום הצבאי והמדיני כאחת. ראוי לזכור בהקשר זה, שיוזמת המלחמה ב-1973 ויזמת השלום ב-1977 של נשיא מצרים סאדאת היו בגדר "הפתעות אסטרטגיות" לישראל.

היכולת לקצר תהליכי קבלת החלטות במשבר, העדר אפוזיציה ממוסדת ושליטה בכלי התקשורת מאפשרים למנהיגי מדינות אלה ליזום "מהלכי הפתעה" ביתר קלות מאשר במערכת פוליטית דמוקרטית כמו זו של ישראל.

בנוסף לכך, מאפשרים משברים ומהפכים במשטרים אלה למנהיגי ערב "להתנהג" עפ"י כללי משחק משתנים במאבק המדיני עם ישראל (התנהגות כ"מדינה מטורפת") ללא הסנקציות במישור הבינלאומי והפנימי שהיו גלוות להתנהגות כזו אילו ננקטה במסגרת המשטר הדמוקרטי של ישראל.

רגישות לביטחונה של האוכלוסייה וסף הסבילות לספיגת אבדות

ישראל מאופיינת ברגישות גבוהה מאוד לאבדות בנפש ולשבוי חיילים ואזרחים. למדינות ערב לעומת זאת נכונות ויכולת לספוג אבדות, דבר התורם ל"אורך נשימה" אסטרטגי הן כשמדובר בכושר לנהל מלחמה ממושכת והן ביכולת לשקם את צבאותיהן לאחר ספיגת מפלה.

המהלכים והתוצאות של מלחמת יום הכיפורים מעידים כי הרגישות הגבוהה של החברה הישראלית לספיגת אבדות תמשך להוות שיקול מרכזי באופי המלחמות שמדינות

וכו'), ומתסיסה חברתית-מדינית בתוך המדינות עצמן.

גם במצב זה של בקיעים במערכת הבינערבית יש בידי מדינות מפתח במרחב כדוגמת סעודיה, עיראק ומצרים מרחב תמרון מדיני ויכולת לגייס תמיכה פוליטית רבה למדיניותן בנושא הסכסוך הערבי-ישראלי בקרב המעצמות ומדינות המערב. עצמה פוליטית זו הן כשהיא מופעלת באופן נפרד, ולא כל שכן כאשר היא מתואמת בין מספר מדינות ערביות, מקנה להן יתרונות כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעבר.

מול עצמה פוליטית זו, יוצרים בידודה המדיני של ישראל ותלותה הכמעט בלעדית בארה"ב בתחומי הסיוע הכלכלי והגייבוי הפוליטי מצב בו גם עצמתה הצבאית מקנה לה לכל היותר תמורה פוליטית מוגבלת, הן בזמן והן במרחב תמרון בזירה הבינלאומית.

אופי המשטר ותהליכי קבלת החלטות

גם בעשור הקרוב ימשיכו ככל הנראה המשטרים במדינות ערב להיות סמכותיים-דיקטטוריים ויאלצו להתמודד עם תהליכי מודרניזציה מואצים וקונפליקטים פנימיים, שיגבירו את חוסר יציבותם. מוקדי העצמה המדינית, הכלכלית והצבאית, אמצעי התקשורת, ותהליכי קבלת ההחלטות במרבית מדינות אלה ימשיכו להיות בפיקוח השלטון הדיקטטורי. אלה לא יאפשרו הטמעה של כללי המשחק והנורמות המקובלות במשטרים ליברליים מערביים, ועל רקע זה, סביר להניח, שישראל תמשך להיות "סתום ביטחון טבעי" ואפיק נוח לחיעול לחצים פנימיים במדינות אלה.

את העצמה הצבאית ביחס לשטח ולזמן. משטר דמוקרטי יציב ומסורת ליברלית מקנים לישראל יתרון יחסי ביצירת זהות ערכים (למרות ניגודי אינטרסים) עם מדינות העולם החופשי. המחויבות האמריקנית לק"י ומהלכי טיפוחה של ישראל נשענת בין השאר על זהות ערכים זו. הדבר תורם במידה מסוימת לדימוי המרתיע שישארל מבקשת להקרין. יחד עם זאת ראוי לזכור שדווקא זהות הערכים עם המערב היא גם זו שמשווה לישראל את דמותה בעולם הערבי כ"נטע זר" במזה"ת וכנציגת ה"אימפריאליזם".

הסכמה לאומית ומוטיבציה. לישראל יתרון יחסי בקיומם של קונסנסוס לאומי בארץ ובתפוצות על עקרונות היסוד של המדינה, ומוטיבציה ונחישות להבטיח את המשך קיומו של בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל. הסכמה לאומית זו מאפשרת לגייס במהירות משאבים ומרכיבי עצמה לאומית בשעת משבר ומלחמה, כולל גיוס פוליטי של יהדות התפוצות ובמיוחד יהדות ארה"ב. גורם זה מאפשר ליצור איזון מסוים למשקלם הפוליטי הגובר של מדינות ערב בארה"ב ולצמצם במידת מה את הכרסום במעמדה המדיני של ישראל, במיוחד בנושאים הנוגעים לקיומה של המדינה ולביטחונה.

ישראל נהנית גם מיתרון יחסי מסוים הנובע מהפיצול ומהפילוג בעולם הערבי, סכסוכים בין מדינות (דוגמת מלחמת עיראק-איראן), מתחים בין המדינות "העשירות" והעניות והתנגשויות בין אידאולוגיות וזרמים דתיים. כל אלה מקנים לישראל מרחב תמרון מסוים ואופציות לשיפור יציבותה האסטרטגית בא-זור.

משמעות האי-סימטריה

בחינת מכלול מרכיבי האי-סימטריה ביחסי ישראל ומדינות ערב מצביעה על מספר מסקנות עקרוניות שיש להן השלכה ישירה על האסטרטגיה הקונבנציונלית שישארל תצטרך לגבש לעשור הקרוב.

- חוסר היציבות הכולל של המזה"ת ומכלול האיומים על ישראל מחייבים בניית עצמה צבאית הולמת של ישראל כגיבוי למהלכים מדיניים לקראת פתרון הסכסוך. בכללי המשחק ויחסי הכוחות הקיימים כיום במזה"ת אין אפשרות מעשית להביא לסיום הסכסוך ע"י הכרעה צבאית באמצעים קונבנציונליים.
- חרף תהליך השלום עם מצרים, ימשיכו גורמי היסוד לסכסוך ישראל-ערב להתקיים גם בעשור הקרוב, והפעור הקיים בתפיסות העולם של שני הצדדים יישאר באופן מהותי דומה לקיים היום.

- לגבי כל אחת ממדינות ערב יהיה המעבר ממצב מלחמה למצב של שלום כרוך ככל הנראה בתהליך ארוך, שחייב להעדיף את

התהליך המדיני לפתרון הסכסוך על פני שימוש בכוח; וזאת בנוסף לתקופה ארוכה של תהליכי נורמליזציה ביחסי העמים.

- על רקע התהליך המתמשך של העתקת מוקד האינטרסים והעניין של המעצמות למדינות המפרץ הפרסי תימשך המגמה של עלייה במשקלן ובכוחן הפוליטי של מדינות ערב מפיקות הנפט בזירה הבינלאומית וביחסיהן עם המעצמות. כל זאת, מול התגברות האילוצים המדיניים, שיגבילו את מרחב הפעולה הצבאי והפוליטי של ישראל.

- תימשך ככל הנראה המגמה של תלות כלכלית, מדינית וצבאית גוברת של ישראל בארה"ב. על רקע זה עשויים להתפתח חיכוכים חריפים וניגודי השקפות במיוחד בתחום של אופן קידום הסדרים מדיניים לפתרון הסכסוך ומדיניות הסיוע הביטחוני של ארה"ב למדינות ערביות כמו סעודיה, ירדן ומצרים.

- על רקע זה נראה ששמירת הפער האיכותי הקבוע לטובת ישראל בכוח-אדם, במערכות נשק ובשיטות הפעלה נהנה תנאי הכרחי לקיום יכולת הרתעה וכושר התמודדות סביר במסגרת יחסי הכוחות הצבאיים הצפויים במהלך העשור. מקדם ביטחון חשוב בשמירה על פער זה ימשיך להיות מבוסס על מערכות נשק טכנולוגיות שייצרו "מכפלות כוח" כפיצוי על נחיתות מספרית. כרסום בפער האיכותי ומגמות לסגירתו ע"י התעצמות איכותית של צבאות העימות עלול לחייב שינויים בתפיסה האסטרטגית הכוללת הן בהיבטיה הצבאיים והן בהיבטיה המדיניים.

ממדי הזמן באסטרטגיה ההגנתית

"ישראל", כפי שתיאר זאת עזר ויצמן "חייבת לנהל את כל מלחמותיה כששעון עצר בידה". ממדיה הצרים של המדינה; גודל האוכלוסייה והעדר משאבים טבעיים מחד גיסא; מיקומה הגיאופוליטי ואילוצים מדיניים וכלכליים מאידך גיסא — כל אלה תוחמים את מרחב הפעולה המדיני והצבאי של ישראל במונחים של זמן.

בעיות "שעון העצר" הצבאי ו"שעון החול" הפוליטי באסטרטגיה ההגנתית של ישראל מקבלות משמעות מחודשת עם סיום מימוש חוזה השלום עם מצרים. בהיבט הצבאי אסטרטגי, פינוי סיני ופירווח על-פי הסכם השלום אפשרו להמיר שטח בזמן כאשר עמקו של השטח שפונה וגודלו — חרף אילוצים בתחום ההרתעה ואבדן שטחי אימונים — עדיין מבטיחים מקדם ביטחון בממד הזמן, אם יופר חוזה השלום. לא כך הדבר בחזית המזרחית. הממדים הצרים של אוזרי יהודה ושומרון ורמת הגולן ושליטתם הטופוגרפית על דרכי הגישה ללבה של המדינה כמעט ואינם מאפשרים להמיר שטח בזמן בעת מלחמה.

הקצב המואץ של ההתעצמות הצבאית האיכותית והכמותית של צבאות סוריה, ירדן ועיראק, בתוספת תמיכה וסיוע צבאי וכספי של מדינות הפריפריה כלוב וסעודיה, יצרו את "הפיצוי" הצבאי על יציאתה של מצרים ממעגל מדינות העימות הישיר. תהליכי ההצטיידות והשיפור המתמיד בכושר ההתקפי האווירי והיבשתי של צבאות סודרים אלה מקנים להם יכולת התקפית משופרת (דקות בתחום האווירי ושעות ספורות בלוחמת עוצבות היבשה).

למעשה, כבר היום מחייבים ממדי האיום הצפוי מהחזית המזרחית בחינה מחודשת של מספר הנחות יסוד של האסטרטגיה ההגנתית הקשיחה במיוחד לנוכח האפשרות של מתקפת פתע לפני סיום תהליך גיוס המילואים ופריסת הכוחות למגננה. ניתן להניח שתכנית ערבית למתקפת פתע בחזית המזרחית יכולה להתבצע בשני חסריים אפשריים: האחד — מתקפת פתע קצרה לתפיסת שטח בעל חשיבות אסטרטגית, הקפאת הלחימה בהתערבות המעצמות ושימוש בשטח שנתפס כקלף מיקוח לניהול משא-ומתן מדיני מעמדת כוח. והשני — מתקפת פתע במגמה להאריך את משך הלחימה, לגרום לאבדות כבדות ככל האפשר, ולהביא להקפאת הלחימה באמצעות המעצמות במועד הנוח לתוקף.

חסריים אלה ממחישים עד כמה תחום מרחב הפעולה הצבאי והמדיני של ישראל באילוצי זמן המתנים מראש לא רק את הצורך למנוע "מלחמה ארוכה מדי" שבה אין לישראל אורך נשימה אסטרטגי ומדיני מספיק, אלא גם למנוע "מלחמה קצרה מדי" שבה כל הישג ערבי בשדה המערכה יעמיד את ישראל בעמדה מדינית קשה בסיומה של המלחמה.

האסטרטגיה ההגנתית הקיימת כיום אינה גורסת עקרונות לקבוע מראש "קווים אדום-מיים", אשר חצייתם ע"י האויב תניע באופן אוטומטי מתקפה מקדימה. ההנחה היא שגישה זו תאפשר לדרג הפוליטי גמישות בבחירה בין מגוון אופציות צבאיות ומדיניות לפעולה. אלא שבאיום הצפוי — המהלך המדיני של הצהרת כוונות וקביעת "קווים אדומים" מסוימים (כגון תנועת כוחות עיראקים לחזית), הוא אשר עשוי ליצור את האפקט ההרתעתי ואת מרחב הזמן הנחוץ למניעת התפתחויות כפי שתוארו לעיל.

אם נכונה ההנחה שהאסטרטגיה הוכתבה בעיקרה על-ידי שיקולים של מרחב זמן מדיני וצבאי הרי יש לבחון את היכולת הצבאית שעוצבה בהשפעת תפיסה זו. המדובר ביכולת הרתעה המספקת מקדם זמן אסטרטגי-מדיני למימוש יעדים לאומיים; ביכולת למתן הרתעה מפני מלחמה המספקת מקדם זמן לגיוס ולהיערכות צבאית, וביכולת הכרעה הכוללת כושר הגנה, יכולת התקפית ואורך נשימה

אסטרטגי — מקדם זמן ליצירת אופציות מדיניות ושיפור היציבה האסטרטגית הכוללת לאחר המלחמה.

יכולת הרתעה

ניתן להגדיר הרתעה כתהליך דינאמי ומורכב בין שני צדדים או יותר שבו צד אחד מפעיל על היריב איום שמטרתו לשכנעו שהמחיר/הסיכונים בנקיטת דרך פעולה מסוימת עולים על היתרונות שעשויים לצמוח מפעולה כזו. בתנאי הזירה הקיימים ולאור מאפייני הסכסוך הערבי-ישראלי בחינת ההרתעה הקונבנציונלית היא בעייתית מכמה סיבות:

ראשית, כושר ההרתעה של ישראל מושפע במידה רבה מהכוננות והמדיניות של גורמים חיצוניים דוגמת המעצמות שאינן צד ישיר בסכסוך.

שנית, ישנו קושי אמפירי בהפרדת מרכיבי הרתעה שמקורם באמינות האיום הישיר שמופעל על מדינות ערב, ממרכיבי הרתעה הנובעים מחולשות וסכסוכים במערכת הבינו-ערבית ושאינם תלויים ישירות בעצמה הצבאית שמקרינה ישראל. (לדוגמה: בידודה של סוריה במערכת הבינוערבית וקשיים בגיבוש קואליציה רחבה למלחמה בישראל כגורם המרתיע יזום פעולות צבאיות בהיקף רחב).

שלישית, לישראל מספר גורמי "הרתעה עצמית" הנובעים מהא-סימטריה ביחסי העצמה הכוללת בינה לבין מדינות ערב ומשאיתפתה למנוע מלחמה. גורמים אלה משפיעים על התפיסות ועל ההערכות הבסיסיות של מנהיגי מדינות ערב לגבי אמינות האיום המוקף ונכונותה של ישראל לממשו גם כאשר יכולתה הצבאית המידית אינה מוטלת בספק.

ורביעית, חוסר היציבות האינהרטי של אזור המזהות והפער הבסיסי בתפיסות העולם והערכים בין שני הצדדים יוצרים מצב בסיסי של א-סימטריה בתפיסה ומצבי אי וודאות שבהם יש סבירות גבוהה לכישלון ההרתעה כתוצאה מהערכות ומשיקולים מוטעים.

קשיים אלה מחייבים לנתח את כושר ההרתעה של ישראל בהתאם לשני מושגים שונים: הרתעה כוללת והרתעה מידית.

הרתעה כוללת: היכולת להרתיע את מדינות ערב מהסלמת הסכסוך לכלל עימות צבאי באפיוניו השונים (מלחמה כוללת/מוגבלת/התשה). הנה פועל יוצא של סך כל המרכיבים ביציבתה האסטרטגית של ישראל — עצמתה הצבאית, הכלכלית, המדינית וחוסנה החברתי הפנימי, וההשפעה המצטברת של מרכיבים אלה לאורך זמן על דפוסי ההתנהגות ועל התפיסות של מנהיגי ערב ביחס לסכסוך.

הרתעה מידית: היכולת להרתיע את מדינות ערב מפתיחה במלחמה בכל הרכב קואליציוני ובנקודות זמן ומרחב נתונות. מטרת ההרתעה

המידית היא לדחות עד כמה שאפשר את מועד פרוץ המלחמה ע"י יצירת איום אמין בזמן ובמקום, שהפעלתו תמנע מהם הישגים צבאיים ותגבה מחיר כזה שלא יוכלו או לא ירצו לעמוד בו.

בחינה ממצה של הזיקה ושל קשרי הגומלין בין שני מושגים אלה בקונטקסט של הסכסוך הערבי-ישראלי מחייבת ניתוח מורכב בפרס-פקטיבה היסטורית שלא ניתן לפרטו במסגרת זו. עם זאת, חשוב לציין שתי נקודות: ראשית, כישלון בהרתעה מידית כפי שאירע במלחמת יום-הכיפורים אינו מהווה בהכרח מדד לבחינת מידת האמינות והיעילות של ההרתעה הכוללת.

בראייה היסטורית ייתכן שדווקא כישלון ההרתעה המידית והצורך להפעיל את העצמה הצבאית של ישראל בתנאים של הפתעה אסטרטגית, מחזקים את ההרתעה הכוללת, הן ע"י יצירת שינוי הדרגתי בתפיסת מטרות המלחמה של מדינות ערב: מחיסול טוטאלי למטרות מוגבלות יותר, והן על-ידי העתקת מרכז הכובד של המאבק הערבי בישראל לשימוש באמצעים מדיניים וכלכליים (נשק הנפט, לחץ מדיני), ופחות באמצעים צבאיים (לפחות בשלב זה). שנית, במכלול מרכיבי יכולת ההפתעה של ישראל, העצמה הצבאית וכושר ההכרעה בשדה המערכה הם ללא ספק מרכיב הכרחי הן לקיום הרתעה מידית והן כגיבוי להרתעה הכוללת. אך בכך לא די. הדבר נובע בעיקר מהעובדה שמרכיב חשוב בעצמה הצבאית של ישראל וביכולת ההרתעה נובע על-פי הראייה הערבית, מהמחויבות המעשית ומהסיוע הבטחוני-כלכלי שמושיטה לה אר-ה"ב. מכאן, שלפחות בתפיסה הסובייקטיבית של מנהיגי ערב כל הפחתה או כרסום במחויבות המדינית של ארה"ב או בהיקף הסיוע לישראל, משמעותם עלולה להיות הפחתה ביכולת ההרתעה הכוללת של ישראל. לפיכך, יוצרת העצמה הצבאית של ישראל הרתעה יחסית ומוגבלת, שעיקר התרומה שלה לביטחון הכולל הנה ביצירת רווח זמן על מנת להביא להקהיית חריפותו של הקונפליקט.

מחברי מחקר היסטורי השוואתי הסוקר הרבה כישלונות והצלחות של הרתעה הגיעו למסקנה כי: "היתרון המהימן ביותר, שהרתעה מוצלחת יכולה לספק הוא זמן, שבמהלכו עלולים אלמנטים היוצרים או מחריפים את הקונפליקט בסיטואציה היסטורית נתונה להיחלש עד כדי כך שלא יהיה עוד צורך בהרתעה. הרתעה יכולה גם לתת לצדדים היריבים זמן על מנת להגיע לפשרה לגבי האינטרסים המנוגדים שלהם" (אלכסנדר ג'ורג' וריצ'ארד סמוק, 1974). בהתאם למונחים אלה נועדה יכולת ההרתעה הצבאית של ישראל להשיג את היעדים הבאים:

• לדחות את פרוץ המלחמה הבאה וליצור מרווח זמן סביר כדי לממש יעדים לאומיים

נוספים (קליטת עלייה, פיתוח כלכלי, וכו').

- לתת בידי ההנהגה המדינית את הזמן הנחוץ להפעלת יזמות מדינית מעמדות כוח ולאפשר לקחת סיכונים מחושבים להנעת התהליך המדיני לקראת שלום. כל זאת, תוך מתן מספר אופציות לפעולה צבאית ולא רק האופציה היחידה של מתקפת מנע.

- לקיים יכולת הרתעה גם במהלך מלחמה הן כדי לרסן מהלכים הסלמתיים והן כדי לסייע לקצר את משך המלחמה וליצור בסיסיה מרכיב הרתעתי נוסף, שיביא מדינות עימות נוספות להשלמה עם קיום המדינה ולהעדרת משא ומתן מדיני על פני האופציה הצבאית. כדי לאפשר להשיג תמורה אופטימלית ברווח הזמן, על יכולת ההרתעה להיות מאוזנת. פירושו של דבר שילוב מושכל בין המרכיב הצבאי שהוא "המקל" לבין המרכיב המדיני שהוא בבחינת "הגור". המרכיב המדיני צריך לאותת ליריב באופן ברור שקיימות אופציות אחרות למילוי שאיפותיו ובכך להחליש את כוח המשיכה של האופציה הצבאית. בשל סיבות שונות שפורטו כאן, התבססה מדיניות ההרתעה הישראלית כמעט באופן בלעדי על מרכיב העצמה הצבאית. בראייה כוללת ניתן לומר שמדיניות זו מיצתה את עצמה מבחינת יתרונות הזמן שהיא העניקה לישראל, כאשר במקביל ישנה גם עלייה תלולה במחיר הפוליטי והכלכלי לקיום מדיניות זו. בטווח הארוך, עומדת בפני ישראל דילמה בסיסית בגיבוש מדיניות הרתעה אמינה ויציבה. במישור הצבאי מכתיבים תנאי חוסר היציבות המאפיינים את הזירה וממדי האיום הצפויים ממדינות החזית המזרחית והפריפריה לקיים מדיניות הרתעה מידית, שחחבסס יותר ויותר על אופציה של מתקפה מקדימה או מלחמת מנע. יחד עם זאת, האפשרות להגשמתה בפועל הולכת ומאבדת ממהימנותה עקב אילוצים פוליטיים, תלות גוברת בארה"ב וכרסום בחופש הפעולה המדיני של ישראל. מצד שני, המשך קיום הרתעה מידית באמצעות אסט-רטגיה הגנתית היוצרת ספק לגבי שימוש באופציה של מתקפה מקדימה, הולכת ומאבדת מאמינותה עקב התחזקות התפיסה הערבית שיש בידיהם היכולת לגשר או לסגור על היתרון האיכותי של ישראל, ושניתן יהיה לעצור את ישראל בזמן, אם ישתבשו המהלכים הצבאיים.

בראייה מפוכחת ניתן לכן לומר שאין למעשה פתרון אופטימלי לדילמה זו. אך יחד עם זאת, יש אפשרות לצמצם את מידת חריפותה של הבעיה באמצעות מדיניות הרתעה מאוזנת המשלבת בתוכה מרכיבי הרתעה צבאיים, מדיניים וכלכליים המשלימים זה את זה. מדיניות כזו יכולה להתבסס על מרכיבים כגון:

- יזמות ומהלכים עצמאיים בתחום ההסדרים

המדיניים שיהיו איתות ברור למדינות ערב ולברזה"ם שתפיסת הביטחון של ישראל אינה מכוונת להתפשטות טריטוריאלית לשמה ושהיא גמישה מספיק כדי לאפשר ולעודד המרת שטח בהסדר מדיני הולם שיכלול הסדרי ביטחון, פירוח שטחים ונוכחות צבאית.

• פיתוח העצמה הצבאית, תפיסות ההפעלה והכישורים הצבאיים בתחום האווירי, היבשתי והימי במגמה לחזק את כושר ההכרעה בשעת מלחמה ולתת גיבוי ליצירת הרחעה מדורגת ויחסית כלפי כל אחת ממדינות העימות הישירות ומדינות הפריפריה. זאת, תוך שימוש במרכיבי עצמה צבאית שיעודדו יצירת פיצול דירוג באיום הצבאי הכולל המופנה כלפי ישראל. משום כך, שומה על יכולת זו להיות משולבת בהצגת העצמה באופן מעשי: שימוש באזהרות מדיניות, הפגנת נכונות להשתמש ביכולת ופיתוח מערכות נשק ייחודיות.

• העמקה והרחבה של הפוטנציאל למחקר ופיתוח, ושל התשתית הטכנולוגית העצמאית לייצור מערכות אמל"ח מתקדמות כדי לצמצם את התלות בסיוע ביטחוני חיצוני כמרכיב ביכולת ההרתעה. קידום הפיתוח והייצור העצמי בתחום מערכות נשק עיקריות יסייע לצמצום התלות הבלעדית בסיוע חיצוני או ברכבת אווירית בשעת מלחמה ויתרום לחיזוק ההכרה הערבית שיכולתה של ישראל לשמור על פער איכותי לטובתה נובע בעיקר ממשאביה האנושיים והטכנולוגיים ומכוננותה לפתחם.

• קיום האופציה הצבאית למתקפת מנע ומכה מקדימה בתנאי עימות צבאי שונים כאמצעי נוסף לחיזוק ההכרה הערבית שלא ניתן לבנות על פתרון חיצוני שייכפה על ישראל.

יכולת ההרתעה

מרחב הזמן, שנועד למתן הרתעה מפני מלחמה הוא המרכיב הקריטי ביותר מבין ממדי הזמן השונים של האסטרטגיה ההגנתית. ישנן כמה בעיות ייחודיות המקשות על קבלת הרתעה בזמן במסגרת התפיסה ההגנתית. ראשית, מדינות ערב מוכנות לצאת למלחמה, גם אם לא מובטח להן ניצחון בשדה הקרב. שנית, אופי המשטרים מאפשר כאמור קיצור תהליכי קבלת החלטות, ושלישית — קיימת אי-ודאות בסיסית לגבי חיוזי והערכת הכוונות של מדינות העימות גם כאשר קיימים סימנים מתריעים ברורים לגבי הפריסה והיכולת. קיומן של מספר מדינות עימות שמניעיהן והיכולת שלהן משתנים, מגדיל את מרכיב אי-הודאות בהערכת המצב ומקשה עוד יותר את התהליך של הפרדת "הרעשים" (הזאה ואזעקת שוא לדוגמה), מהסימנים המתריעים האמיתיים. בראייה אסטרטגית, לכן, כל מתקפה הנפתחת לפני שניתן יהיה לגייס ולפרוס את כוחות המילואים היא בבחינת מתקפת פתע.

למרות מגבלות אלה מהווה השקעת משאבים לשיפור מתמיד ביכולת ההרתעה "מכפיל כוח" ותחליף כוח משמעותיים כאחת. שיפורים בתחום הטכנולוגי והארגוני של איסוף מידע ועיבודו תורמים לגיבוי כושר ההרתעה של ישראל; לניהול יעיל יותר של הכוחות בזמן מלחמה ולחיסכון בהיקפו ובעצמתו של הכוח הנדרש לקיום הביטחון בין המלחמות.

יכולת ההכרעה

היכולת להכריע במלחמה כוללת שלושה מרכיבים:

(א) כושר הגנה — היכולת לבלום מתקפת אויב גם במצב של הפתעה תוך הגנת האוכלוסייה והתשתית החיונית של המדינה. כושר הגנה יעיל הוא מרכיב קריטי במצב של מתקפת פתע, ועליו לספק את הזמן הדרוש לתהליכי הגיוס וההתארגנות של כוחות המילואים ללא הפרעה.

בהקשר זה נודעת חשיבות רבה לחיל-האוויר במתן אפשרות לתגובה מהירה והגנה אווירית עד לסיום תהליך הגיוס והפריסה של כוחות המילואים.

(ב) כושר התקפי — היכולת לשחק את כושרו ההתקפי של האויב, להעביר את המלחמה לשטחו, ולהשתלט על שטח בעל חשיבות אסטרטגית כאמצעי להשגת הפסקת אש ולמהלכים מדיניים בסיום המלחמה מעמדת כוח. יכולת זו צריכה לאפשר לקצר את משך הלחימה ולהשיג רווח זמן למהלכים מדיניים ולדחיית המלחמה הבאה.

(ג) אורך נשימה אסטרטגי — קיום מלאי של חומרים אסטרטגיים (דלק, חומרי גלם לתעשייה), חחמושת וחלפים שיקטינו עד כמה שניתן את התלות ברכבת אווירית ויאפשרו לסיים את המלחמה כפי שתוכנן, ואפילו לחדשה באורח מיד.

מרכיב חשוב בכושר ההכרעה במצב של מתקפת פתע מותנה ביכולת להפתיע את האויב במישור הטקטי והאופרטיבי תוך כדי מהלך המלחמה. הפתעה כזו ניתנת להשיג באמצעים הבאים:

- הגברת כושר הניידות ויצירת מכשולים לאויב במהלך הקרב.
- הפתעה טכנולוגית המבוססת על אופן השימוש באמצעי לחימה חדיש כגון הגברת שרידות טנקים, פגזים חדישים, נשק נ"ט, חימוש אוויר-קרקע מתוחכם וכו'. הפתעה טכנולוגית מחייבת גם שמירת עליונות ביישום טכנולוגיות מתקדמות.
- הכנת האוכלוסייה באופן פסיכולוגי ופיזי (בתחומי הכוונות והפריסה) למתקפת פתע.
- פיתוח כוחות ומערכות נשק רב-תכליתיות "התפורות" לתנאי הזירה.
- שמירת עליונות בתחום מערכות שליטה,

פיקוד ומודיעין מהרמה הלאומית עד לדרג הטקטי הנמוך ביותר.

• שיפורים המשכיים בתחום מערכות הנשק והארגון של מערך ההגנה המרחבית.

האפשרויות לשיפור כושר ההכרעה ולקיצור משמעותי של הלחימה מותנות במידה רבה ביכולת לאתר את נקודות התורפה בהיערכות כוחות האויב ובשיטות הפעלת הכוחות על-מנת לשבש כבר בשלבי הפתיחה את תכנוניו המבצעיים. אחד המאפיינים הצפויים בשדה הקרב העתידי בזירה יהיה ריכוזיות גבוהה של כוחות ואמל"ח; מכשולים וביצורים בשטחים צרים יחסית בקדמת שדה הקרב וריכוז של מכסומם העצמה למאמץ עיקרי. המורכבות של מערכות האמל"ח היבשתיות, האוויריות והימיות והצורך להגיע לשילוב ולתיאום מרבי ביניהן, יחייב מערכות הרתעה, שליטה, בקרה ותקשורת מרוכזות וממוקמות בעורף החזית. התפתחות זו מחייבת היערכות מחדשת, שתאפשר לנצל נקודות תורפה אלה.

השלכות הכישורים על אפשרויות מיצוי רווח הזמן

המסקנה העיקרית המתבקשת מניתוח הכי-שורים הצבאיים באסטרטגיה ההגנתית היא שבמתכונת הנוכחית הגיעה אסטרטגיה זו לכלל מיצוי כמעט מלא של אפשרויות המרת שטח בהסדרי שלום מחד-גיסא, ולתוספות שוליות בלבד ביצירת מרווח זמן מדיני וצבאי ביחס למחיר המושקע, מאידך-גיסא.

בתחום יכולת ההרתעה — המחיר הכלכלי והפוליטי הנדרש לקיום יכולת הרתעה בטווח המידי מכרסם למעשה באמינות ההרתעה הכוללת בטווח הארוך. מקדם הזמן שמדיניות ההרתעה אמורה לספק לצורך מימוש יעדים לאומיים כמו קליטת עלייה, פיתוח כלכלי ובניין החברה נשאר פחות או יותר קבוע. אלא שעקב הנטל הביטחוני הכבד ישנה האטה בקצב הצמיחה הכלכלי. עד 1973 הייתה הצמיחה הכלכלית הממוצעת 9%-10% בשנה. בין השנים 1973-1979 ירדה הצמיחה הכלכלית הממוצעת ל-1.5%-2% בשנה. המשמעות העקרונית של נתון זה היא האטה בקצב מימוש היעדים שצריכים לחזק את ישראל כלכלית וחברתית. במילים אחרות: יש צורך במרווחי זמן גדולים יותר בין המלחמות על-מנת לממש יעדים אלה בקצב הצמיחה הנוכחית. התלות של ישראל בסיוע ביטחוני וכלכלי מארה"ב מתבטאת כיום בכ-50% מסה"כ יבוא ההון לישראל, דבר המגביל את מרחב הפעולה המדיני של ישראל בטווח הקצר, ואילו בטווח הארוך עלול צמצום אפשרי בהיקף הסיוע לכרסם בדימוי ההרתעה של ישראל.

בתחום יכולת ההרתעה — אין ספק שמאז מלחמת יום-הכיפורים הושגו שיפורים משמ-עותיים בתחום קיצור תהליכי הגיוס וההי-

ערכות למלחמה. שיפור המשכי בתחום הטכנולוגי והארגוני של מערכות המודיעין תורם ללא ספק ליצירת "מכפלות כוח" וניצול טוב יותר של מרווחי הזמן הקצרים בהכנת הכוחות למלחמה ובניהולם. אך הבעיה היא שבמסגרת הנחות היסוד של האסטרטגיה ההגנתית ובראיית ממדי האיום מן החזית המזרחית — קיימת עדיין סבירות גבוהה למתקפת פתע. צמצום הסבירות למתקפת פתע אפשרי רק במסגרת שינויים בסכימה האסטרטגית או לחלופין שינויים בתפיסה האסטרטגית הכוללת.

בתחום יכולת ההכרעה — שיפורים המשכיים בכושר ההגנה, היכולת ההתקפית והקניית אורך נשימה אסטרטגי חשובים ללא ספק כאמצעי לקיצור משך הלחימה וליצירת מקדם זמן שיאפשר מיצוי ההישגים בסיומה של המלחמה. אך גם כאן כושר ההכרעה בלבד הוא תנאי הכרחי. כדי להגיע למיצוי אופטימלי של כושר ההכרעה יש צורך בגיבוי משלים של אסטרטגיה מדינית ובתכנון מדיני ארוך טווח כדי לקבוע כיצד ניתן לממש בצורה הטובה ביותר את ההישגים הצבאיים, ולתרגמם במסגרת האילוצים שנסקרו כאן למהלכים מדיניים שיתנו תמורה אופטימלית לעצמתה הצבאית של ישראל.

ולסיום, התמורה הפוחתת של האסטרטגיה ההגנתית הקיימת במתן מענה לבעיות של זמן ומרחב מחייבת בחינה ממצה של מרכיבים אלטרנטיביים שיכולים לשפר את יציבתה האסטרטגית הכוללת של ישראל לקראת העשור הבא.

אלטרנטיבות לעתיד

במבט לקראת העשור הבא, על כל אסטרטגיה צבאית-מדינית שתאמץ ישראל יהיה לענות על הדרישות הבאות:

- קיום מאזן כוחות שיאפשר לישראל קיום הרתעה מדורגת ויחסית ויכולת להגן על שלמותה וריבונותה של המדינה במקרה של פרוץ מלחמה.
- גבולות והסדרי ביטחון המאפשרים לישראל להגן על קיומה ושלמותה במיוחד במקרה של מתקפת פתע.
- תשתית צבאית ואזרחית לאורך הגבולות כדי לאפשר יכולת התרעה ובלימה של מתקפת פתע קרקעית.
- קיום אזורים מפורזים בעומק כזה לאורך גבולותיה שיאפשרו גיוס ופריסה בזמן בלתימת מתקפת אויב.
- קביעת סטטוס מדיני לאזורי יהודה, שומרון וחבל עזה שיבטיח שאזורים אלה לא ישמשו להקמת תשתית צבאית ו/או פריסה של כוחות ואמצעי לחימה שיסכנו את ביטחונה של המדינה וביטחון אזרחיה.
- קיום מערכות והסדרי פיקוח ובדיקה

לאומיות והדדיות שימנעו כרסום והפרה של הסכמי ביטחון במסגרת הסדרים מדיניים. בבחינת מכלול מרכיבי יציבתה האסטרטגית של ישראל, ניתן להצביע על שני מודלים בסיסיים כאלטרנטיבה לאסטרטגיה הנוכחית, שלפחות תיאורטית, עשויים לענות על דרישות הביטחון לעשור הקרוב: האחד — אסטרטגיה המבוססת על מקדם ביטחון צבאי רחב יחסית ומקדם ביטחון מדיני צר. והשני — אסטרטגיה המבוססת על מקדם ביטחון מדיני רחב ומקדם ביטחון צבאי צר יחסית.

אסטרטגיה עם מקדם ביטחון צבאי רחב ומקדם ביטחון מדיני צר

מודל תיאורטי זה מבוסס על התסריט, שבו ישראל מקיימת את ביטחונה ללא שום ויתור נוסף על שטח, בשליטה צבאית מלאה בגבולות כפי שהם כיום אך במחיר כרסום משמעותי בהיקף התמיכה והמחויבות לביטחונה של ארה"ב או גורמים חיצוניים אחרים.

במצב זה, בהנחה שהאיום הצפוי אינו משתנה משמעותית, סביר שהמרכיבים השונים של תפיסה כזו יכללו דגש על אסטרטגיה עם אוריינטציה התקפית וקביעת "קווים אדומים" ברורים שחצייתם תניע מתקפת מנע קונבנציונלית, כפיצוי על אילוצים כלכליים חריפים וכפיצוי על אבדן מקורות הסיוע ושחיקה בפרע האיכותי.

אסטרטגיה מדינית "הגנתית קשיחה" המבוססת על הקרנת איום מאוזן בהיקף מלא, שאינה יוזמת מהלכים מדיניים לקראת הסדרים אלא מבוססת על שינוי בהתנהגות האויב לאורך זמן.

אסטרטגיה עם מקדם ביטחון מדיני רחב ומקדם ביטחון צבאי צר

מודל זה מבוסס על התסריט בו ישראל מקיימת את ביטחונה תוך ויתורים נוספים על שטח ובתמורה להם היא חותמת על ברית הגנה עם ארה"ב. ברית זו תכלול הצבת כוחות אמריקניים בישראל ובתפקידי פיקוח על הסדרי ביטחון בגבולות.

במודל זה, לא ניתן להניח שהאיום הצפוי אינו משתנה, שכן לפחות עוד מדינה ערבית אחת (ירדן או סוריה), חותמת על הסכם מדיני עם ישראל, גם אם אין זה הסכם שלום מלא דוגמת המודל המצרי.

מרכיבי תפיסת הביטחון של ישראל עפ"י מודל זה יהיו:

- אסטרטגיה הגנתית עם אופציה מוגבלת ביותר למתקפה מקדימה ו/או מתקפת מנע.
- התבססות על מרכיב ההרתעה האסטרטגי של ארה"ב. ("מטרייה גרעינית").
- אסטרטגיה מדינית המתואמת הדוקות עם המהלכים והאינטרסים של ארה"ב והמוגבלת ביזמת ובמהלכים מדיניים עצמאיים.

יש לזכור ששני מודלים אלה מהווים רק מסגרת התייחסות תיאורטית לאסטרטגיה הקיימת, והם מתארים למעשה את שני המצבים הקיצוניים מתוך ספקטרום רחב של אפשרויות.

הצגת המודלים שנעשתה כאן נועדה רק לעורר את המחשבה ולהדגים פיתוח אפשרי של בעיית יחס החליפין בין ביטחונות מדיניים לביטחונות צבאיים בתנאים של העדר עומק אסטרטגי והמחיר הכרוך בנקיטת גישה זו או אחרת. חשוב לזכור כי בבחינת העלות / תועלת של כל מודל יש להגדיר קודם כל את הפרמטרים המדיניים ואת מאפייני הסכימה האסטרטגית בהם מיושם כל אחד מן המודלים. ברור שבמציאות קיים לפחות עוד מודל אחד שאיננו מחייב ויתור על ריבונות תמורת ביטחונות של עורף מעצמתי או שינוי קיצוני בתפיסה הביטחונית-צבאית כדי לקיים ריבון נוח. מודל זה מתבסס בעיקרון על האסטרטגיה ההגנתית הקיימת בהיבטיה הצבאיים אך משלב בתוכו גם אסטרטגיה מדינית "התקפית" היוזמת מהלכים מתוך ראיית יעדים מדיניים ברורים וניצול מצבים מזדמנים. קלאוזוויץ טען ש"המלחמה היא המשכה של המדיניות באמצעים אחרים". אבל כדי לגבש אסטרטגיה שתענה על האתגרים שיעמדו בפני ישראל בעשור הבא, כדאי אולי להתחיל לחשוב ולחנך גם במונחים של "מדיניות יוזמת כהמשכה של המלחמה באמצעים אחרים".